

SAYI 39 • 2012

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

*Other Places:
Ottomans traveling, seeing, writing, drawing the world*

A special double issue [39-40] of the
Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları

Essays in honor of
Thomas D. Goodrich

Part I

Misafir Editörler / Guest Editors
Gottfried Hagen & Baki Tezcan

İSAM

şekilde tayin edilmiş bir istikamete mi işaret eder? Bu gibi sorular dikkate alındığında eser, iddialı bir tarihyografi çalışması olmakla beraber, konu edindiği toplumu bir süreklilik ve kendi iç dinamikleri ekseninde ele alabilmiş olmaktan biraz uzak durmaktadır. Fakat okuyucu, eline aldığı çalışmanın künyesinde ifade edileni, sayfalar ilerledikçe tüm yönleri ve derinlikli analizler ile bulmak arzusu- nu hala saklı tutabilir.

Adnan Tsiligkir

Eric R. Dursteler,

Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean,

The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006 / *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, Çev. Taciser Ulaş Belge, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 276 sayfa, notlar, dizin, illüstrasyon, minyatür, harita, sözlükçe, kaynakça.

Eric R. Dursteler'in The Johns Hopkins Üniversitesi tarafından 2006 yılında yayınlanmış eseri, Türkçe'ye çevrildi. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş* adlı eserinde yeniçağ başlarında Akdeniz'in yalıtılmış ve halinden memnun bloklardan oluştuğu yönündeki geçmişte tarih yazıcılığında bazı araştırmacıların itibar ettikleri görüşün sorgulandığı çalışmalardan biri. Dursteler, diplomatik raporları, mektupları, seyahatnâmeleri, noter kayıtlarını, Venedik, Floransa, Dubrovnik devlet arşivlerindeki, Vatikan Kütüphanesi'ndeki malzemeyi ve farklı dillerde yazılmış çok sayıda seyahatnameyi kullanarak 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'da Venedikliler ile Osmanlılar arasındaki kültürel ve ticari ilişkileri inceleyerek söz konusu dönemde büyük Akdeniz coğrafyasında kültürel alışverişin kesin ikiliklere dayanmadığını ortaya koymayı amaçlamış. Bu amaca yönelik olarak, İstanbul'da bulunan ve resmi olarak kabul edilen Venedik milletini oluşturan gruplar ile gayriresmi olarak Venedik milletine dahil olan grupları ele almış. İstanbul, yeniçağın başlarında Akdeniz, Ortadoğu ve Avrupa'nın her yanından insanları çeşitli nedenlerden dolayı kendine çeken bir şehirdi. Şehrin güzelliklerinin yanısıra sunduğu ticari imkânlar da çekim gücünü oluşturan unsurlardandı. Bu açıdan ele alındığında, İstanbul yeniçağın başında Venedik Devleti'nin resmi görevlileri haricindeki Venedikliler'i de kendine çekmiştir.

İstanbul'daki Venedikliler, giriş ve altı bölümden oluşan bir kitap. Giriş bölümünde bir arada varoluş ve kimlik meselelerini ele alan tarih literatürü değerlendirilmiş. Kitapta, Doğu-Batı, Osmanlı-Avrupalı, Müslüman-Hıristiyan, resmi-gayriresmi gibi ikiliklere dair önyargılar, yeniçağın başlarında Akdeniz'i örneklemek için İstanbul ölçeğinde sorgulanmış. Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne her daim karşı olduğu ve yeniçağ öncesi Akdeniz dünyasında yabancı tebaa olmaktan güven ve memnuniyet duyan, birbirinden tecrit edilmiş blokların bir araya gelmesinden oluştuğunu iddia eden görüşe karşı çıkan bakış açısını benimseyen Dursteler, yeniçağ başlarında Osmanlı toplumunda ve Avrupa'da millet kavramı üzerinde durarak "milli" kimliğin unsurlarının neler olduğunu ele almış. Yazar, son çözümlemede "milli" kimliğin, kişinin doğduğu yer veya bölge ile bağının verdiği duygunun, birçok durumda dini veya siyasi kimliklerden daha önemli olabildiği sonucuna varmıştır.

Venedik-Osmanlı kültürel etkileşimini ve bir arada varoluş deneyimini bu bağlamda değerlendiren Dursteler'e göre yeniçağın başında kimlik konusu akışkan ve karmaşık bir hal sergilemektedir. Yazar, 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılın başında İstanbul'daki Venedikliler'in kültürel hayatını ayrıntı şekilde inceleyerek kişinin ve topluluğun inşasında din, dil, kültür, kıyafet ve siyasi statünün hepsinin birden, bütünü ayrılmaz parçaları niteliğinde unsurlar olabileceğini ileri sürerken kimliği bu unsurlardan yalnızca birine indirgeme eğiliminden sakınılması gerektiğini iddia etmekte. Bu iddia kitapta, "Yeniçağın başında kimlik, çok katmanlı, değer ve anlam dünyası bakımından çok çeşitli ve karma bir yapıya sahipti. Tıpkı bunun gibi, kavranabilir bir nesne de değildi, yapı elemanlarının parçalarının toplamı değildi, dinamik bir süreçti. İstanbul'un daha büyük dünyasının içinde yaşayan, resmi ve resmi-olmayan unsurları barındıran çok katmanlı düzeyleri ve geçirgen sınırlarıyla hem Venedik milleti, hem de kendi tarzlarını uyarlayan Yahudiler, mühtediler, tacirler ve tebaa, bu dinamik süreci göstermektedir," şeklinde özetlenmiştir (s. 29).

Dursteler, kitapta ileri sürdüğü savını üç kademede okura sunmakta. Birinci kademede irdelenen temel soru Venedikli kimdir ya da başka bir ifadeyle kimler Venedikli idi sorusudur. Kitabın 1., 2. ve 3. bölümlerinde İstanbul'daki Venedik milletinin yapısı ve kurumlarının incelenmesi bu kademeyi oluşturmaktadır. 1. bölümde Dursteler, resmi millet olarak adlandırdığı grubun birinci bileşeni olan balyosun hane halkını ve milletin kurumlarını ele almış. İstanbul'daki resmi Venedik milleti, merkezinde balyosun yer aldığı bir yapıydı. Balyosun mailyeti olan *famiglia* genellikle 25-35 kişi arasında değişirdi. Bunlar, bir katip, bir asistan, bir muhasip, bir din görevlisi, bir hekim, bir vekilharç, beş tercüman, tercüman olarak yetiştirilen ve dil çırağı olarak adlandırılan altı öğrenci ve

hizmetkâr olarak görevli kişilerdi. 2. bölümde, resmi milleti oluşturan diğer ana bileşenler olan Venedikli tacirler incelenmiştir. Venedik yasalarına göre, Doğu Akdeniz ticaretine katılım için doğuştan Venedik yurttaşı olmak veya sonradan Venedik yurttaşı olmaya hak kazanmış olmak gerekiyordu. Bir ayrıcalık olarak Venedik yurttaşı olma hakkı tanınmış kişilerin sayısı sürekli artıyordu. Venedik yetkilileri bu hakkın tanınma nedenini ise, “savaşlar yüzünden yerleşik halkın azalmasıyla, kentteki ticaret, gümrük, endüstri ve fayda getiren diğer etkinliklerin devamı için gidenlerin yerini doldurmak,” (s. 74) şeklinde açıklıyorlardı. Bu durumun bir yansıması da Venedik dışında yaşayan Venedikliler’de görülmektedir. İstanbul’daki resmi Venedik milleti, içinde, doğuştan Venedikli olanların yanısıra aslen Raguzalılar, Venedikli olmayan başka İtalyanlar’dan oluşan ve çeşitli dillerin konuşulduğu bir topluluktur. 3. bölümde ise yazar, gayriresmi milleti ele alarak bu grupta saydığı Venedik Devleti’nin açık onayı olmadan bu milletin arasında çalışan kadın ve erkekleri ele alıyor. Bu grupta Venedik’te çeşitli suçlardan mahkum olarak sürgün edilmiş kişiler, Venedikli esirler, Rumlar, denizciler, seyyahlar değerlendirilmekte.

Yazarın savını ortaya koymak için kurduğu yapının ikinci kademesinde kimlik sorunu ayrıntılı şekilde inceleniyor. Bu incelemede Venedik hukukuna göre marjinal kabul edilen kişilerin başka bir devlet olan Osmanlı Devleti’nde bulunan Venedikliler için çeşitli dilleri ve başka milletlerin adetlerini bilmeleri, zanaatkârlıkları gibi nedenlerden dolayı, Venedik’in yararına hem ticari hem de toplumsal ilişkilerin kurulmasında ve yürütülmesinde önemli yere sahip oldukları ortaya konmuş. Kitapta ayrıca, Venedik ticaretinin yalnızca resmi Venedikliler tarafından gerçekleştirilmediği de örneklerle ifade edilmiş. Dursteler, İstanbul’daki Venedik ticaretinin, büyük bir kısmının aslında kaçaklar veya sürgünler gibi resmi olmayan Venedikliler tarafından yürütüldüğünü; ancak Venedik Devleti’nin ekonomisinde ve askeri teknolojisinde önemli yer tutan cam işçiliği ve gemi inşası alanlarında mahir kişileri kaçak veya sürgün bile olsalar rakibine kaptırmamak için gayret ettiğini de işaret etmiştir.

4. ve 5. bölümlerde Yahudiler, mühtediler, Katolik Osmanlılar incelenerek din ve/veya milleti temel alan yapısal kimlik imajları sorgulanmış. Akdeniz dünyasının ele alındığı son yıllarda yapılan tarih çalışmalarında, Yahudiler ve çoğunlukla esir düştükten sonra din değiştirip Müslüman olanlar, yeniçağda kimlik meselesinin ne kadar değişken olduğunu ortaya koymaya yönelik çalışmalarda sıklıkla ele alınan gruplar haline gelmiştir. Yeniçağla birlikte insanlar, millet ve din kategorilerini içinde yaşadıkları dünyayı düzenlemek için olduğu kadar kendilerini tanımlamak için de kullanmışlar, kimliğin değişken ve bileşik yapısını da bu kategoriler içinde tanımışlardı. Durseteler de aynı çizgiyi izleyerek bu gruplardan

Venedikli kişileri örnek olarak seçmek suretiyle yeniçağın başlarında kimliklerin belirli bir öz veya başlangıçtan beri var olan ve kesintisiz bir şekilde süregelen bir nitelikte olmadığını vurgulamıştır. Dursteler, bu bölümlerde verdiği örneklere dayanarak kimliğin siyasi sınırlarla zorunlu bir bağı olmadığını, dilsel, dini ve kültürel etkenlerin salt belirleyici olmadığını ifade ederek kitabında yeniçağ başlarında İstanbul'daki Venedik milletini neyin oluşturduğu sorusunun cevabının Venedik hukuku ve geleneğindeki gibi yalnızca ticari ve diplomatik bir çekirdekten ibaret olmadığını çok daha çeşitlilik gösterdiğini vurgulamıştır.

Yazarın savını kanıtlamak için oluşturduğu kademeli yapının son aşamasında ise sabitlemiş kimlik modelinden sıyrılarak Venedikliler ile Osmanlılar'ın ikili medeniyetler çatışması modeline oranla daha karmaşık ve farklı alanlarda etkileşim içinde oldukları ileri sürülmektedir. Bunun için kitabın son bölümü olan 6. bölümde millet ve kimlik tartışmaları, kültürel değiş tokuş ve bir arada var oluş olgularına bağlanarak ele alınmıştır. Yazar bu bölümde, Venedikli resmi görevliler ve Venedikli tacirlerin Osmanlı mevkidaşları ile ticaret, toplumsal ve kişisel ilişkiler, ibadet veya başka nedenler vesilesiyle nasıl ve ne şekilde temas kurduklarını örneklerle incelemiştir.

İstanbul'daki Venedikliler, yeniçağda Osmanlı-Venedik ilişkilerinin ve bu iki devletin ortak tarihinin birbirleriyle çatışma kadar bir arada var oluşun niteliklerini de taşıdığını ortaya koyan bir eser. Bu açıdan, hem Akdeniz dünyasının yeniçağdaki çok kültürlülüğü ve her açıdan çok katmanlı olma özelliğinin vurgulandığı bir çalışma olarak dikkat çekici.

Hikmet Nazlı Pişkin

Thomas S. Kidd,

American Christians and Islam, Evangelical Culture and Muslims from the Colonial Period to the Age of Terrorism

Princeton University Press, 2009. xx+201 s.

Günümüze dek İslâm'ın terörle ilişkilendirilmesi sorununa dair özellikle 11 Eylül sonrasında farklı perspektiflerden pek çok eser yayınlanmıştır. Thomas S. Kidd'in eserinin bu geniş literatüre katkısı, Amerika'daki İslâm algısının ikiz kulelere yapılan saldırı sonrasında başlamayıp, bu algının daha eski, tarihi temelleri olduğunu göstererek bir yeni bakış açısı daha sunuyor olmasıdır.